

МЕХАНІЗМИ СТРУКТУРНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Стабільність розвитку національної економіки значною мірою залежить від ступеня розвиненості та ефективності її структури. Структура економіки України, незважаючи на довготривалі структурні реформи, і досі не відповідає стандартам розвинених країн, характеризується низьким рівнем технологічного розвитку, високими показниками матеріалоємності та енергоємності виробничої діяльності. Це є причиною неконкурентоспроможності вітчизняної продукції, низького рівня економічної безпеки країни та рівня життя громадян. Необхідність удосконалення структурних пропорцій вітчизняної економіки потребує дослідження механізмів, що сприятимуть структурному розвитку національної економіки та розробки рекомендацій стосовно їх вдосконалення

Спершу визначимо, за рахунок яких самоорганізаційних механізмів відбувається структурний розвиток закритої національної економіки. Для цього розглянемо структурний розвиток, як складову загальноекономічного розвитку.

Представники еволюційного підходу відображають розвиток національної економіки, як рух від однієї рівноваги до наступної, а також, як процес переходу від одного типу нерівноваги до іншого, внаслідок чого процес економічного розвитку постає у вигляді процесу переходу рівноважного стану в нерівноважний, а далі виглядає, як повторне встановлення рівноваги [1]. Відповідно до їх праць, функціонування національної економіки може відбуватися у рівноважному та нерівноважному станах. При цьому стан макроекономічної рівноваги є достатньо умовним та ідеальним, його тривалість є відносно короткостроковою, а переважна більшість функціонування макроекономічної системи характеризується суперечністю форм її економічного розвитку, наявністю різноманітних перехідних процесів, зламом звичних стереотипів господарської поведінки, що періодично супроводжуються кризовими явищами [1].

Структурні особливості економічної рівноваги, визначені у роботах дослідників структурного розвитку, згідно з яким економіка розвивається в рівноважному стані за умови, постійної збалансованості народного господарства, що забезпечує досягнення відносно оптимальних пропорцій основних типів економічної структури. Якщо збалансованість порушується кожного даного моменту і досягається лише як середня, то економіка розвивається в нерівноважному стані [6].

I МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЯ
«Проблеми та перспективи інноваційного соціально-економічного розвитку
в умовах глобалізації: регіональний вектор», Ізмаїл - 2012

Погоджуючись з наведеними поглядами, вважаємо, що кожному стану рівноваги відповідає певна оптимальна на даний момент структура економіки, тобто такі співвідношення елементів та підсистем економіки, що дозволяють досягти поставлених цілей за певних умов, під впливом існуючих внутрішніх та зовнішніх факторів.

Вищесказане дозволяє нам представити самоорганізаційний структурний розвиток у вигляді циклічної послідовності процесів відносно незмінного функціонування структури національної економіки та його структурних трансформацій. Функціонування структури національної економіки може відбуватися за умови оптимальної структури національної економіки, або за умови прагнення до оптимальних на даний момент пропорцій.

Для більш детальної характеристики оптимальних пропорцій структури національної економіки та виявлення механізмів, що сприяють їх досягненню, у складі економічної рівноваги, згідно з працями М. Д. Кондратьєва, виділяємо три рівні [3]. Відповідно до кожного з трьох рівнів рівноваги пропонуємо визначити три рівні оптимальності структури економіки

Оптимальність структури національної економіки першого рівня є передумовою встановлення першого рівня рівноваги, який формується впродовж настільки короткого періоду, що попит і пропозицію товару розглядають, як визначені істотно незмінні величини, а рівень цін рівноваги, що встановився, може відхилитися від рівня цін виробництва. Оптимальність першого рівня відображає такі структурні пропорції, що сприяють встановленню рівноваги між попитом та пропозицією на ринках товарів першої групи, товарів народного споживання, які функціонують без суттєвих трансформацій достатньо короткий час, потребують відносно небагато часу та одноразових витрат на своє виробництво, таких, як споживчі блага, сировина та деякі засоби виробництва.

Досягнення таких пропорцій стає можливим завдяки структурним зрушенням, тобто структурним трансформаціям, які принципово не змінюють галузевий спектр економіки і пов'язані з тимчасовим уповільненням (прискоренням) розвитку окремих галузей виробництва під впливом економічної кон'юнктури. Їх наслідком є відносна оптимізація пропорцій видів економічної діяльності, що створюють товари для населення, часткове вдосконалення технологічних, організаційно-економічних пропорцій, які сприяють зменшенню витрат засобів обігу та праці, що в кінцевому результаті сприяє покращенню відтворювальної структури.

Структурні зрушення відбуваються під впливом механізмів ціноутворення, внутрішньогалузевої конкуренції та малих циклів. Механізми ціноутворення забезпечують встановлення рівноважної ринкової ціни, яка формується як рівність ціни пропозиції та попиту, за умови, «...що обсяг виробництва не виявляє тенденції ні до підвищення, ні до скорочення...» [5]. А механізми конкуренції змушують товаровиробників зіставляти індивідуальну вартість товарів з загальносуспільною (ринковою) вартістю. Переваги отримують власники підприємств з найбільш вдосконаленою технікою, технологією та організацією виробництва, що надає їм змогу одержувати

I МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЯ
«Проблеми та перспективи інноваційного соціально-економічного розвитку
в умовах глобалізації: регіональний вектор», Ізмаїл - 2012

надприбутки. Намагаючись збільшити свої прибутки, підприємці зменшують витрати, а відповідно й ціни виробників, що спричиняє зміни ринкових цін на ринках товарів першої групи.

Оптимальність другого рівня сприяє відновленню другого рівня рівноваги, що формується впродовж більш тривалого періоду, протягом якого відбуваються зміни в розмірах виробництва, на базі існуючого запасу наявних основних капітальних благ (найбільших споруд, меліорації, кваліфікованих кадрів), але недостатнього для того, щоб відбулися зміни у самих капітальних благах. Ціни рівноваги другого рівня відображають не тільки рівновагу попиту-пропозиції, а й рівновагу ринкових цін з цінами виробника та рівновагу в розмірах виробництва-споживання в різних галузях господарства, що використовують у виробничому процесі одні й ті ж самі капітальні блага.

Другий рівень оптимальності економічної структури передбачає встановлення таких пропорцій, що забезпечують встановлення рівноваги попиту та пропозиції на ринках товарів другої групи, які функціонують більш тривалий період та потребують більше часу й більш значних витрат для їх виробництва, наприклад таких як знаряддя виробництва. Оптимальність другого рівня досягається внаслідок структурної перебудови, тобто більш суттєвих структурних трансформацій, що забезпечують одночасне вдосконалення пропорцій видів економічної діяльності, що створюють товари для населення і факторів виробництва, за рахунок яких встановлюється рівновага між виробництвом та споживанням.

Досягнення рівноваги другого рівня здійснюються внаслідок дії механізмів, що сприяли встановленню рівноваги першого рівня, а також механізмів циклічного середньострокового розвитку, міжгалузевої конкуренції, нагромадження та переливу капіталу.

Третій рівень оптимальності формується внаслідок структурної революції, тобто структурних трансформацій основних типів структур економіки, які відбуваються упродовж довгих циклів. Протягом структурних революцій з'являються суттєві нововведення, які активізують розвиток «нових» галузей, з високими нормами прибутку, що спричиняє радикальні зміни галузевої структури. Використання нової техніки та технологій сприяє вдосконаленню технологічних основ суспільства, економічного способу виробництва, створенню нових форм й засобів привласнення, тим самим докорінним чином змінює технологічну, відтворювальну, організаційно-економічну, соціально-економічну структури. Радикальні зміни охоплюють регіональну та секторну структуру. Зміни основних типів структур, що відбуваються протягом структурних революцій, забезпечують рух економічної системи від аграрної до індустріальної, а пізніше до постіндустріальної стадій.

Оптимальність та рівновага третього рівня формуються під впливом механізмів, що забезпечили досягнення оптимальності перших двох рівнів, механізмів довготривалих циклів й сприяє встановленню загальноекономічної рівноваги.

Так само, як характер менш короткого циклу залежить від фази більш тривалого циклу, складовою якого він є, оптимальні пропорції першого рівня залежать від того, наскільки

I МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЯ
«Проблеми та перспективи інноваційного соціально-економічного розвитку
в умовах глобалізації: регіональний вектор», Ізмаїл - 2012

оптимізовані пропорції другого рівня, а останні формуються під впливом пропорцій третього рівня. Згідно з того, що довгий цикл об'єднує в собі середньо та короткострокові цикли, вважаємо, що третій рівень оптимізації структури економіки передбачає оптимізацію другого та третього рівнів.

Таким чином, надалі самоорганізаційний структурний розвиток національної економіки закритого типу розглядатимемо у вигляді руху до оптимальної структури економіки, який відбувається внаслідок дії механізмів самоорганізаційного структурного розвитку економіки: механізмів циклічного розвитку, ціноутворення, конкуренції, нагромадження та переливу капіталу.

Визначені механізми достатньо ефективно діяли під час розвитку країн з ринковою економікою на етапі вільної конкуренції упродовж 1770-1880 рр. Пізніше розвиток монополій, розповсюдження державного регулювання економіки та загальносвітових інтеграційних процесів призвело до поширення механізмів впливу інших економічних систем та глобальної економіки в цілому. Так вплив механізмів внутрішньої конкуренції доповнили механізми міжнародної конкуренції. Механізми ціноутворення діють під впливом механізмів валютного регулювання. Механізми внутрішнього нагромадження та переливу капіталу все більшою мірою залежать від механізмів міжнародного переливу капіталу. На сучасному етапі розвитку вплив самоорганізаційних механізмів національного рівня доповнюється механізмами загальносвітового рівня.

Починаючи з 30-х рр. ХХ століття все більш активними стають механізми державного регулювання структурного розвитку. Державне регулювання окремо взятої країни та структурні трансформації економіки здійснюються під впливом взаємовідносин з інтеграційними об'єднаннями (ЄС, НАФТА тощо), а також загальносвітової політики, проведення якої відбувається у межах діяльності світових організацій таких як Світова організація торгівлі (СОТ), Міжнародний валютний фонд (МВФ), Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР) тощо.

Сучасний структурний розвиток національної економіки здійснюється під впливом самоорганізаційних механізмів національного й загальносвітового рівнів та механізмів зовнішнього впливу державного регулювання окремої національної економіки й світових організацій та інтеграційних об'єднань.

Таким чином, дослідження механізмів структурного розвитку національної економіки дозволило представити структурний розвиток національної економіки, як рух до оптимальної структури, який відбувається під впливом чотирьох груп механізмів: 1) механізмів самоорганізаційного розвитку економіки (циклічного розвитку, ціноутворення, конкуренції, нагромадження та переливу капіталу); 2) механізму державного регулювання певної національної економіки; 3) самоорганізаційних механізмів загальносвітової дії (механізмів загальносвітових криз, валютного регулювання, міжнародної конкуренції, міжнародного переливу капіталу); 4) механізмів регулювання економіки організаціями світового рівня та інтеграційними об'єднаннями.

І МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЯ
«Проблеми та перспективи інноваційного соціально-економічного розвитку
в умовах глобалізації: регіональний вектор», Ізмаїл - 2012

Дослідження механізмів, що впливають на структуру вітчизняної економіки дозволив виявити такі їх особливості.

1. Самоорганізаційні механізми структурного розвитку практично не діяли на території України до початку 90-х рр. Монополізована економіка колишньої УРСР функціонувала в режимі жорсткого планування та адміністративного контролю, що виключало можливість та необхідність механізмів конкуренції, а водночас і впливу механізмів циклічних коливань. У складі СРСР Україна не мала своїх механізмів регулювання взаємовідносин зі світовим співтовариством, а ті, що діяли у Радянському Союзі, характеризувалися обмеженим законодавчим полем, нерозвиненою інформаційною структурою та значним консерватизмом щодо налагодження партнерських відносин з міжнародною спільнотою. Існуючі на момент оголошення незалежності України механізми ціноутворення, нагромадження та переливу капіталу, були не адаптовані ні до ринкової економіки, ні до входження країни до світового економічного, політичного та соціо-культурного простору.

2. За роки незалежності в Україні створено законодавчу базу та умови для розповсюдження механізмів конкуренції, циклічного розвитку, відносин з зовнішнім світом. Механізми ціноутворення, нагромадження та переливу капіталу адаптовані до нових умов господарювання.

3. Упродовж 1991-2011 рр. визначені механізми самоорганізаційного структурного розвитку суттєво вплинули на зміни вітчизняної економічної структури:

– розвиток ринкових механізмів ціноутворення, за умови відсутності розвиненого ринкового середовища та державного регулювання цін, став причиною інфляції та структурних деформацій: зростання питомої ваги валової доданої вартості галузей паливно-сировинного комплексу та скорочення галузей інвестиційної спрямованості та споживчої орієнтації, що сприяло зростанню витратоємності економіки та зниженню рівня її технологічності;

– вплив механізмів валютного регулювання проявився в утриманні курсу гривні на стабільно невисокому рівні й призвів до переважно сировинної орієнтації вітчизняного експорту та скорочення імпорту інвестиційних товарів;

– розповсюдження ринкових механізмів конкуренції сприяло зниженню монополізації та концентрації вітчизняного виробництва, поширенню нових форм власності, організаційно-правових форм господарювання, розвитку малого бізнесу, однак не вирішило проблем недобросовісної конкуренції, розподілу ринків збуту та необґрунтованого підвищення цін;

– поширення механізмів міжнародної конкуренції сприяло росту відкритості вітчизняного внутрішнього ринку та впливу на нього іноземних виробників, що призвело до розвитку сировинних та металургійних галузей, продукція яких є конкурентоспроможною на світових ринках завдяки низькому рівню курсу вітчизняної валюти та обмеженню виробництва інших видів діяльності, продукція якої не є конкурентоспроможною;

I МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЯ
«Проблеми та перспективи інноваційного соціально-економічного розвитку
в умовах глобалізації: регіональний вектор», Ізмаїл - 2012

– вплив механізмів нагромадження та переливу капіталу проявився у поширенні видів діяльності, що характеризуються коротким терміном окупності та високою нормою прибутку і обмеженням інвестиційних процесів у виробничій сфері;

– розповсюдження механізмів міжнародного переливу капіталу сприяло значному відтоку вітчизняного капіталу за межі країни та поступовому зростанню іноземних інвестицій до вітчизняної економіки;

– вплив механізмів циклічного розвитку більшою мірою проявився після 2000 р., коли інституційні та трансформаційні зміни були не значними, що дозволило виділити галузі, які зазнають впливу економічної кон'юнктури у найменшій мірі (харчова, добувна, целюлозно-паперова, поліграфічна промисловість), галузі більш залежні від економічних коливань (металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, машинобудування, хімічна та нафтохімічна промисловість, оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, виробництво іншої неметалевої продукції) та найменш стійкі до циклічних коливань галузі (виробництво коксу, продуктів нафтопереробки та легка промисловість);

– вплив світової кон'юнктури ринку проявився в активному розвитку експортоорієнтованих видів діяльності (металургійного виробництва, виробництва готових металевих виробів, машинобудування, хімічної та нафтохімічної промисловості) та високого ступеня їх залежності від зовнішнього попиту.

4. Вплив самоорганізаційних механізмів на структурні пропорції вітчизняної економіки має як позитивні, так і негативні наслідки, що з одного боку, доводить доцільність їх використання при проведенні структурних реформ вітчизняної економіки, а з іншого – вказує на необхідність їх регулювання державою

Стосовно механізму державного регулювання вітчизняної економіки слід зазначити, що вітчизняна структурна політика, що здійснювалася за часів незалежності є достатньо пасивною й характеризується рядом недоліків. Вітчизняні науковці оцінюють структурну політику України як безсистемну та непослідовну, таку що характеризується відсутністю довгострокового підходу та здійснюється за допомогою розрізнених та нескоординованих інструментів і механізмів. Вони вважають, що держава проводить пасивну економічну політику, мало використовуючи інструменти стимулювання інноваційних процесів, не створюючи механізмів залучення довгострокових інвестицій в нові технологічні виробництва [2; 4; 7].

Вдосконалення механізму державної структурної політики доцільно здійснювати за такими напрямами.

За умов відносно стабільного розвитку національної економіки структурна політика може здійснюватися опосередковано у межах загальних заходів економічної політики. За умов необхідності радикальних структурних перетворень, потреба у яких формується під час

трансформаційних процесів та кризових явищ, структурна політика повинна зайняти лідируючу роль й скоординувати основні види економічної політики у межах певної стратегії структурного розвитку.

Механізм державної структурної політики має функціонувати у двох формах:
1) безпосереднього державного регулювання структурних пропорцій економіки;
2) опосередкованого регулювання структурного розвитку економіки за рахунок координації діяльності самоорганізаційних механізмів.

Державне регулювання структурних пропорцій вітчизняної економіки відбуватиметься шляхом вдосконалення галузевих, секторальних, регіональних, соціально-економічних, організаційно-економічних, технологічних, відтворювальних та зовнішньоекономічних пропорцій.

Створення сприятливих умов для вдосконалення структурних пропорцій інституційного та ринкового середовища можливе за рахунок координації діяльності самоорганізаційних механізмів національного рівня (циклічного розвитку, конкуренції, ціноутворення, нагромадження та переливу капіталу) та регулюванню механізмів загальносвітової дії (валютного курсу, міжнародного переливу капіталу, міжнародної конкуренції та загальносвітових криз).

Таким чином, структура економіки України формується під впливом чотирьох груп механізмів: самоорганізаційних механізмів національного і загальносвітового рівня дії, механізму державного регулювання, механізмів регулювання світових організацій та інтеграційних об'єднань. Ефективна державна структурна політики здатна спрямувати їх діяльність на досягнення оптимальних пропорцій економіки.

Список літератури

1. Дедов Л. О специфике структурных циклов // Общество и экономика / Л. Дедов, Ю. Эйснер – 2002. – № 10 – 11. – С. 227 – 238.
2. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / за ред. В.М. Гейця. –К.: Ін-т прогноз. Фенікс, 2003. – 1008 с.
3. Кондратьев Н.Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения. Избранные труды / Н.Д. Кондратьев; Междунар. фонд Н.Д. Кондратьева и др. – М.: «Экономика», 2002. – 767 с.
4. Крючкова І.В. Структурна гармонізація економіки України як чинник економічного зростання / І.В. Крючкова. – К.: Експресс, 2007. – 520 с.
5. Маршалл А. Принципы политической экономии / А. Маршалл; пер. с англ. – М.: Прогресс, 1984. – Т.2. — 310 с.
6. Черников Д.А. Темпы и пропорции экономического роста / Д.А. Черников. – М.: Экономика, 1982. – 224 с.
7. Шовкун І. Податкові фактори технологічного розвитку економіки / І. Шовкун // Економіка України. – 2011. – № 5. – С. 40 – 53.